Печорін — «молодший брат Онєгіна»

А, вірно, вона існувала і, вірно,

було мені призначення високе,

тому що я почуваю в душі

моїй сили неосяжні

М. Лєрмонтов. Герой нашого часу

«Герой нашого часу» — перший російський реалістичний психологічний роман у прозі.

У передмові до «Журналу Печоріна» Лєрмонтов пише: «Історія душі людської, навіть найдрібнішої душі, навряд чи не цікавіша і не корисніша історії цілого народу...». Розкрити цю «історію душі людської» і поставив собі завдання Лєрмонтов у своєму романі. Його особлива увага звернена на розкриття складного суперечливого характеру головного героя роману.

Таке ідейне завдання автора обумовило і своєрідну побудову роману. Особливістю його є порушення хронологічної послідовності подій.

Роман складається з п'яти частин, п'яти повістей, які мають кожна свій жанр, свій сюжет і свою назву. Але головний герой об'єднує всі ці повісті в єдиний роман.

Особливе місце в романі займають останні три повісті — це історія життя Печоріна, написана ним самим. Ця історія дається у вигляді щоденника («Княжна Мері»), а також у формі записок, які герой склав уже пізніше.

Лєрмонтов підкреслює, що сповідь Печоріна цілком щира, що він (Печорін) був суворим суддею самого себе і «нещадно виставляв назовні власні слабкості і пороки».

Бєлінський сказав про Печоріна: «Це Онєгін нашого

часу, герой нашого часу. Несхожість їх між собою набагато менше відстані між Онегою і Печорою». Герцен теж назвав Печоріна «молодшим братом Онєгіна».

У чому ж схожість між Печоріним і Онєгіним? Обидва вони — представники вищого світського товариства. Чимало спільного в історії їхньої молодості: спочатку та ж погоня за світськими задоволеннями, потім ті ж розчарування в них, та ж спроба зайнятися наукою, читанням книг і охолодження до них, та ж нудьга, що оволоділа ними. Так само, як і Онєгін, Печорін стоїть за інтелектуальним рівнем вище, ніж навколишнє дворянське середовище. Обидва вони є типовими представниками мислячих людей свого часу, що критично ставляться до життя і людей.

Але на цьому подібність і кінчається, Печорін — інша, ніж Онєгін, людина за своїм духовним складом, він і живе в інших соціально-політичних умовах.

Онєгін жив у 20-ті роки, до повстання декабристів, пору суспільно-політичного

пожвавлення. Печорін — людина 30-х років, часу розгулу реакції, коли декабристи були розгромлені, а революційні демократи як суспільна сила ше не заявили про себе.

Онєгін міг піти до декабристів (що і думав показати Пушкін у десятій главі роману), Печорін був позбавлений такої можливості. От чому Бєлінський сказав, що «Онєгін нудьгує, Печорін глибоко страждає». Становище Печоріна тим трагічніше, що він і за натурою своєю обдарованіший і глибший за Онєгіна.

Природна обдарованість Печоріна різко впадає в вічі читачеві. Ця обдарованість виявляється в глибокому розумі, сильних пристрастях і сталевій волі Печоріна. Гострий розум Печоріна дозволяє йому вірно судити про людей, про життя, критично ставитися і то себе самого. Характеристики, які він дає людям, точні і влучні. Серце Печоріна здатне глибоко і сильно відчувати, хоча зовні він тримається спокійно, тому що «повнота і глибина почуттів і думок не припускає шалених поривів».

Печорін — сильна, вольова натура, що жадає діяльності.

Але при всій своїй обдарованості і багатстві духовних сил він, за його власним справедливим визначенням, — «моральний каліка». Його характер і вся його поведінка відрізняються крайньою суперечливістю.

Ця суперечливість чітко позначається вже в його зовнішності, що відбиває, як і в усіх людей, внутрішній стан людини. Малюючи портрет Печоріна, автор наполегливо підкреслює дивності свого героя. Очі Печоріна «не сміялися, коли він сміявся». Лєрмонтов товорить: «Це ознака або лютої вдачі, або глибокого, постійного смутку...».

«Погляд його — нетривалий, але проникливий і важкий, лишав по собі неприємне враження нескромного запитання і міг би здаватися зухвалим, якби не був настільки байдужо-спокійним». Хода Печоріна «була недбала і лінива, але я помітив, що він не розмахував руками, — вірна ознака деякої скритності характеру». З одного боку, у Печоріна «міцна статура», з іншого боку—«нервова слабкість». Печоріну десь тридцять років, а «у його посмішці є щось дитяче».

Максим Максимович теж був вражений дивацтвами Печоріна, протиріччями його характеру: «У дощик, у холод цілий день на полюванні; усі змерзли, стомилися, — а йому нічого. А іншим разом сидить у себе в кімнаті, вітер війне, запевняє, що застудився; віконницею стукне, він здригнеться і побіліє, а при мені ходив на кабана сам на сам...».

Ця суперечливість Печоріна і розкривається в романі з усією повнотою, виявляючи, за визначенням Лєрмонтова, «хворобу» покоління того часу.

«Ціле моє життя, — визначає сам Печорін, — було тільки ланцюгом смутних і невдалих протиріч серцю або розуму». У чому ж вони виявляються?

По-перше, у його відношенні до життя. З одного боку, Печорін — скептик, розчарована людина, яка живе з цікавості, а з іншого боку, у ньому величезна жага до життя, діяльності.

По-друге, у ньому борються безпристрасність із вимогами почуття, розум і серце.

«Я давно вже живу не серцем, а головою. Я зважую свої власні пристрасті і вчинки із

суворою цікавістю, але без участі». Але в Печоріна гаряче серце, спроможне розуміти і любити природу.

Від зіткнення з нею, «яка б прикрість не лежала на серці, — говорить він, — яке б занепокоєння не млоїло думку, усе в хвилину розсіється, на душі стане легко».

Протиріччя в натурі Печоріна позначаються і у його відношенні до жінок. Свою увагу до них, бажання домогтися їхнього кохання він сам пояснює потребою свого честолюбства, що, за його визначенням, «є не що інше, як спрага влади, а перше моє бажання, — говорить він далі, — підкоряти моїй волі усе, що мене оточує: збуджувати до себе почуття любові, відданості і страху — чи не є перша ознака і найбільше торжество влади?»

Але Печорін не такий безсердечний егоїст. Він здатний на глибоке кохання. Про це говорить його відношення до Віри. Отримавши її останній лист, Печорін, «як божевільний, вискочив на ґанок, стрибнув на свого Черкеса... і пустився щодуху, по дорозі до П'ятигорська... Одну хвилину, ще одну хвилину бачити її, попрощатися, потиснути її руку... При можливості втратити її навіки, — пише він, — Віра стала для мене дорожчою понад усе на світі — дорожче за життя, честь, щастя!» Залишившись без коня в степу, «він упав на мокру траву і, як дитина, заплакав».

Ця суперечливість і не дає можливості Печоріну жити повним життям. З гірким почуттям він розцінює себе як «морального каліку», у котрого «висохла, випарувалася, вмерла» краща половина душі.

Напередодні дуелі, згадуючи усе своє минуле життя, Печорін задумався над питанням: навіщо він жив, для якої цілі народився? Відповідаючи, у своєму щоденнику він пише: «А, вірно, вона існувала і, вірно, було мені призначення високе, тому що я почуваю в душі моїй сили неосяжні». Але Печорін не знайшов цього свого «високого призначення», не знайшов діяльності, гідної його «неосяжних сил». Він витрачає чималі сили свої надії, його неварті: руйнує життя «чесних контрабандистів», викрадає Белу, домагається кохання Мері, відмовляється від неї, убиває на дуелі Грушницького. Усім, із ким він стикається, він приносить горе або навіть загибель: загинули Бела і Грушницький, нещасливі Віра і Мері, до глибини душі засмучений Максим Максимович: суха зустріч його з Печоріним змусила бідного старця страждати і сумніватися в можливості щирих, дружніх стосунків між людьми.

От воно, найстрашніше протиріччя: «неосяжні сили душі» — і дрібні, неварті Печоріна вчинки; він поривається «любити весь світ» — і приносить людям одне лише зло і нещастя, наявність благородних, високих прагнень — і дрібні почуття, що володіють душею; прагнення повноти життя — і повна безнадійність, свідомість своєї приреченості.

Хто ж винен у тому, що Печорін перетворився в «розумну непотрібність», у зайву людину? На це запитання відповідає сам Печорін: «В мені душа зіпсована світом», тобто тим світським товариством, у якому він жив, і піти від котрого не має снаги. «Моя безбарвна молодість протікала в боротьбі із собою і світом, кращі мої почуття, боючись глузування, я ховав у глибині серця: вони там і померли».

Але справа тут не тільки в дворянському суспільстві. У 20-ті роки з нього вийшли декабристи. Справа в тому, що Печорін — людина 30-х років, типовий герой свого часу.

Своїм романом «Герой нашого часу» Лєрмонтов проклав дорогу романам І. Тургенєва і Л. Толстого. А. П. Чехов вчився у автора «Тамані» майстерності короткого оповідання, точності, простоті і стислості побудови фрази.